

Інформаційне право

УДК 341.3/342.7

КОРЖ І.Ф., доктор юридичних наук, с.н.с., заступник керівника наукового центру
ДНУ ПБП НАПрН України.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0446-5975>.

ПРАВО НА ПРАВО: ФІЛОСОФІЯ СУЧАСНОГО РОЗДУМУ

Загальнонародне право є спільним для всього людського роду
– від лат.: *Ius autem gentium omni humano genēri commune est.*

Анотація. В статті досліджується питання стану функціонування доктрини природного права в контексті спротиву людини діям тирана чи агресора. Коротко розкривається генеза згаданої доктрини, яка разом із договірною теорією (теорією походження держави) та позитивним (писаним) правом є основними регуляторами суспільних відносин сучасного життя соціуму. Акцентовується увага на тому, що природне право є своєрідною сукупністю апріорних моральних вимог, що пред'являються до позитивного права, еталоном для його розвитку, критичною інстанцією, що надає моральну оцінку позитивному праву з позиції його справедливості чи несправедливості. Зазначається, що природні права не може обмежувати чи заперечувати ні держава, ні суспільство, а також зазначені права не можна приносити в жертву будь-яким політичним інтересам. Визначено, що природні права знаходять свій вираз у міжнародному праві, наприклад у Загальній декларації прав людини. Зазначено, що реалізація права на спротив направлена на відновлення інституційного режиму та є гарантією конституційного ладу і являється не судовою формою політичної санкції проти тих, хто несе відповідальність за акти крайнього державного насильства проти населення країни. Таким чином революція (повстання, спротив) є легітимною формою реалізації права на необхідну оборону, коли інтереси держави, суспільні інтереси та права окремих громадян перебувають під реальною загрозою, яку неможливо відвернути іншими засобами, та потребують невідкладного захисту громадянського суспільства. В Конституції України, тобто в акті писаного (позитивного) права, знайшли своє відображення положення природного права щодо забезпечення безпеки людини і держави, а також щодо оборони країни як справи кожного. Зміст “права на право” визначається у відповідних законодавчих актах держави, що регулюють суспільні відносини у сферах безпеки і оборони, в яких конкретизуються умови реалізації цього права. Водночас, зазначаються відповідні обмеження щодо реалізації згаданого природного права та напрацьовуються висновки щодо усунення цих недоліків.

Ключові слова: агресія, обов'язок, природне право, позитивне право, спротив.

Summary. This article discusses the question of the state of functioning of the doctrine of natural law in the context of human resistance to the actions of a tyrant or aggressor. The genesis of the mentioned doctrine is briefly revealed, which, together with the contractual theory (the theory of the origin of the state) and positive (written) law, are the main regulators of social relations in the modern life of society. Attention is focused on the fact that natural law is a kind of set of a priori moral requirements for positive law, a standard for its development, a critical instance that gives a moral assessment of positive law from the standpoint of its justice or injustice. Neither the state nor society can restrict or deny natural rights, and nor these rights cannot be sacrificed to any political interests. It is determined that natural rights find their expression in international law, for example, in the Universal Declaration of Human Rights. It is noted that the implementation of the right to resist is aimed at restoring

the institutional regime and is a guarantee of the constitutional order; it is not a judicial form of political sanction against those who are responsible for acts of extreme state violence against the population of the country. Thus, revolution (rebellion, resistance) is a legitimate form of exercising the right to necessary defense when the interests of the state, public interests and the rights of individual citizens are under a real threat that cannot be eliminated by other means, and require urgent protection of civil society. The Constitution of Ukraine, that is, in the act of written (positive) law, reflects the provisions of natural law to ensure the security of person and the state, as well as to defend the country, as the duties of everyone. The content of the “right to the right” is specified in the relevant legislative acts of the state that regulate public relations in the field of security and defense, which specify the conditions for the implementation of this right. At the same time, the corresponding restrictions on the implementation of the mentioned natural law are indicated and conclusions are drawn to eliminate these shortcomings.

Keywords: *aggression, duty; natural law, positive law, resistance.*

Постановка проблеми. Відповідно до доктрини природних прав, головним джерелом права є природа, а не воля законодавця. Людині природні права належать від народження, вони закладені в її біологічній сутності та однакові для всіх. Норми природного права мають універсальний характер і відповідають вимогам вищої, абсолютної справедливості.

Спланована заздалегідь збройна агресія Росії проти України, яка розпочалася 20 лютого 2014 року з військової операції збройних сил РФ із захоплення частини території України – Кримського півострова, активізувалася з віроломного нічного нападу на Україну 24 лютого 2022 року, тобто проведення так званої “спеціальної військової операції” під приводом здійснення так званих “демлітаризації та денацифікації України”, а в дійсності з метою ліквідації України, як незалежної держави, і фізичного знищення українців, як нації.

Перед Українським суспільством, перед українською державою постало завдання щодо: здійснення активного спротиву агресії і агресору; завдання щодо забезпечення себе від настання наслідків та загроз на основі природного права; щодо спроможності та правомочності згаданого спротиву, джерела якого походять від положень міжнародного права; активного застосування положень національного законодавства, його удосконалення тощо. У спротиві агресору важливого значення набуває реалізація доктрини спротиву людини та суспільства зовнішній агресії, обґрунтування та використання усіх можливих засобів і методів для свого захисту від злочинних дій ворога, свого фізичного збереження. Важливого значення щодо реалізації зазначеного набувають норми позитивного права, в яких мають віддзеркалюватися відповідні норми природного права, а також належно напрацьована процедура їх застосування.

Метою статті є здійснення глибокого, сучасного аналізу та визначення нинішнього стану функціонування доктрини природного права, інтегрованого в національне законодавство, для визначення методів та механізмів активної реалізації українським народом, кожним членом українського суспільства свого природного права на опір та протидію діям злочинного, неонацистського режиму Російської Федерації, його прагненням знищити Україну та українську націю.

Виклад основного матеріалу. Нинішні події, що відбуваються у світі в цілому, і навколо України зокрема у різних сферах життєдіяльності, спонукають до необхідності здійснення аналізу стану ефективності шляхів і напрямів подальшого розвитку світової спільноти, стану ефективності регуляторної функції права у даному процесі, необхідності усвідомлення кожним членом світової спільноти свого призначення як *homo sapiensa* (лат. – “людина розумна”) та свого майбутнього на планеті Земля.

Юриспруденція (лат. *jus* – право і *prudencia* – передбачення, розумність, мудрість), як комплексна суспільна наука про право і державу, досліджувала і продовжує досліджувати право, як механізм регулювання життя і діяльності людини, суспільних відносин, уточнення його місця у суспільному житті. Ця наука вивчає відносини, які складаються між людьми та їх утвореннями, а тому головним її завданням є сприяння через державні і правові інституції розквіту особистості і подолання перешкод на цьому шляху, ефективному використанню людського потенціалу, створенню умов для найбільш повної реалізації прав і свобод людини.

Як зазначено в згаданій науці юриспруденції, людська свідомість про право людини (на життя, на власність, на свободу, на певну діяльність тощо) сформувалася в людей у незапам'ятні часи і являє собою, у відповідності до однієї правової теорії, вроджену людську правосвідомість, а згідно з іншою – право виникає як об'єкт правосвідомості людини у відповідності до безсвідомого акту [1, с. 41]. Це право впливає із самої біологічної сутності людини, належить їй за правом народження і тому не може обмежуватись чи відкидатись ні державою, ні суспільством, а тим паче приноситься у жертву яким-небудь політичним інтересам.

На нашу думку, згадані правові теорії розвивалися і формувалися паралельно до сьогодення, залишаючись одночасно дискусійними в науковому середовищі. І особлива роль у вирішенні питання пріоритетності згаданих теорій відводилася релігії, згідно з постулатами якої мовиться про божественне походження права. Яскравим представником богословської теорії є Фома Аквінський.

Однак історичний досвід показує, що основні причини виникнення і розвитку права коріняться у сфері економіки і в соціальній сфері життя людей. З огляду на зазначене цілковито об'єктивно знайшла своє відображення і підтримку у соціумі природно-правова теорія походження права (лат. *jus natural* – природне право), яка отримала широке поширення в соціальній науці, якою є правова наука. Основний постулат цієї теорії полягає в тому, що природне право, яке є породженням самої природи і розуму – це така ж реальність, як і позитивне право – результат нормотворчої діяльності держави і її органів [1, с. 49]. І широке визнання отримало розуміння того, що природне право є первинною основою будь-якого права, що воно має бути моральним базисом для формування позитивного (писаного) права, а також для різних форм його реалізації та впровадження.

Водночас, і це зазначається в багатьох наукових дослідженнях, природне право може страждати як на ідеалізм, так і на утопізм. В багатьох випадках природне право йменується моральним правом, підміняє собою етику, мораль, або є їхнім виразником. Зазначене особливо виділяється у країнах розвинутої демократії, з високим рівнем економічного розвитку, де зазначені “страждання” кидаються в очі.

Природне право разом із договірною теорією (теорією походження держави) та позитивним правом є основними регуляторами суспільних відносин сучасного життя соціуму. Зазначене є особливо важливим у нинішній період розвитку соціуму, у період функціонування різних форм представницької демократії, про що ще у свій час зазначав французький філософ, родоначальник теоретичної соціології Ж.Ж. Руссо [2]. Ним була розвинута ідея прямого народного правління, згідно з якою лише загальна воля може управляти силами держави у відповідності з метою його встановлення. І це є загальне благо. В якості суверена – власника верховної влади, і виразника, і носія загальної волі може виступати лише народ. Суверенітет, який є виразником здійснення загальної волі, не може ніколи відчужуватися, і є неділимим. Або є воля народу, або такої волі немає, а є лише її частина.

Саме суверену, тобто народу, на думку Ж.Ж. Руссо належить ряд невід'ємних природних прав і свобод, на першому місці серед яких знаходяться виключне право на прийняття законів і невідчужне право на спротив тиранам. Оскільки у будь-якого правителя завжди зберігається свій власний інтерес, який відрізняється від народного, і який може призвести до концентрації у його руках необмеженої влади, народ може реалізувати своє природне право на спротив.

Таким чином, згідно з доктриною природних прав, головним джерелом права є природа, а не воля законодавців. Людині природні права належать від народження, вони закладені в її біологічній сутності та однакові для всіх. Норми природного права мають універсальний характер і відповідають вимогам вищої, абсолютної справедливості.

Обґрунтування ідеї опору народу проти гноблення і тиранії правителів беруть свій початок із стародавніх часів, про що згадується навіть у релігійних кодексах. Дослідженням даної теми присвятили свої твори, зокрема, Платон, Сократ, Марк Тулій Цицерон, Лукрецій Кар, Фома Аквінський, Л. Дюгі, Хуан де Мариана, Гуго Гроцій, Ж.Ж. Руссо, Джон Локк, Томас Гоббс, Ш.Л. Монтескьє, І. Бентам та інші представники науки політико-правових вчень. Фактично всі вони були прихильниками права народу на опір гнобленню. Водночас противником права на спротив гнобленню був І. Кант, який вважав, що спротив народу знищує весь законний устрій держави.

В Україні цю проблему досліджували такі відомі вчені-юристи, як С.П. Погребняк, М.І. Скриголюк, В.В. Джуль, В.Ф. Сіренко, Б.В. Бабин, В.В. Головченко, Д.М. Зборошенко, О.О. Уварова та інші.

Природне право протиставляється позитивному праву. Природне право – це своєрідна сукупність апріорних моральних вимог, що пред'являються до позитивного права, еталон для його розвитку, критична інстанція, що дає моральну оцінку позитивному праву з позиції його справедливості чи несправедливості.

Одним з непорушних природних прав людини є право на самооборону як індивідуальну, так і колективну, включаючи самооборону суспільства і конституційного ладу, забезпечення територіальної цілісності держави, хоча в умовах функціонування суспільства допускається часткове обмеження природного права його членів заради того ж природного права на життя, безпеку і добробут суспільства загалом.

Право на повстання – це конституційний еквівалент права на необхідну оборону, надзвичайний, форс-мажорний засіб (лат. – *ultima ratio*), до якого звертаються у разі неможливості ефективно захистити свої права (насамперед, через Конституцію) за допомогою інших правових механізмів, що реалізуються в умовах демократичного режиму. Найбільш дієвим механізмом такого захисту є відкликання влади народом. Якщо не відбувається заміна влади, то народ має законне право на повстання і розв'язання проблеми збройним шляхом [3]. Це право, наприклад, визнається конституцією США.

“Революція є обов'язком перед Богом, якщо під загрозою стоять природні невідчужувані права, у тому числі право на свободу”, – так недвозначно писав третій Президент США, адвокат Томас Джефферсон, автор “Декларації про причини та необхідність узятися до зброї” 1775 р., прихильник філософії британця Дж. Лока. За його словами, уряд складається з функціонерів, яким народ лише тимчасово довірив владу. У цьому полягає зміст демократії як дійсного “правління народу, через народ і для народу” (так звана “формула Джефферсона”) [4].

Зазначимо, що соціальність людини є похідною від природного права. Природне право становить базу соціальної організації суспільства, і сама соціальна організація суспільства виникає як засіб забезпечення природного права людини. Таким чином,

будь-які замах на повноту природного права людини в остаточному підсумку шкодять соціальній організації суспільства.

Зазначені вище природні права знаходять свій вираз у міжнародному праві. Так у Загальній декларації прав людини [5], в її Преамбулі зазначено, “що необхідно, щоб права людини охоронялися силою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії і гноблення”. Тобто, повстання сприймається як активна форма протесту, направленою проти свавілля влади.

В наукових дослідженнях встановлено [6], що право народу на спротив розуміється у трьох площинах:

– право, яке має пріоритет над конституційним законом та існує незалежно від того, чи воно закріплене в ньому чи ні, оскільки безпосередньо впливає з природних прав людини;

– право, яке уможливорює захист індивідуальних прав і свобод людини від порушень зі сторони публічної влади;

– право, яке уможливорює захист від посягань, спрямованих на зміну конституційного ладу та узурпації влади.

Саме в цьому полягає сутність так званої “Помаранчевої революції” або “Помаранчевого майдану” в Україні у 2004 році. Це була кампанія протестів, мітингів, пікетів, страйків та інших актів громадянської непокорності в Україні, організована і проведена прихильниками Віктора Ющенка, основного кандидата від опозиції на президентських виборах у листопаді – грудні 2004 року, після оголошення Центральною виборчою комісією попередніх результатів, згідно з якими нібито переміг його суперник – Віктор Янукович. Акція почалася 22 листопада 2004 як реакція на масові фальсифікації, що вплинули на результат виборів [7].

Аналогічну паралель можна провести і щодо здійсненої у 2013 році в Україні так званої “Революції гідності” (“Єврореволюція”) [8], що вилилися в політичні та суспільні зміни в Україні з 30 листопада 2013 до лютого 2014 року, і які викликані протестом громадян України проти протиправного розгону мирної акції студентів та громадських активістів, яка розпочалася 21 листопада 2013 року як спротив проти відходу політичного керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на європейську інтеграцію та подальшою відмовою від цього курсу. Одними з головних причин протестів стали надмірна концентрація влади в руках Віктора Януковича та його “сім’ї”, небажання Українського народу миритись із перетворенням країни не лише де-факто, але і де-юре на одну з колоній Російської Федерації. Зазначені події знайшли своє продовження у протистояннях в Україні 18 – 21 лютого 2014 року [9], тобто силове протистояння між “силовиками та протестувальниками”, завершальний етап “Революції гідності”. Результатом подій стало самоусунення (втеча з України) В. Януковича від керівництва державою, що, у свою чергу, стало наслідком відсторонення 22 лютого Верховною Радою від виконання ним обов’язків Президента України та призначення дострокових президентських виборів на 25 травня 2014 року. Під час протистояння за інформацією МОЗ України загинули 82 особи (71 демонстрант та 11 правоохоронців), постраждалими стали 622 людини.

Таким чином, право на спротив визнається крайнім засобом який реалізується порівняно рідко і тільки за виняткових обставин та поза інституційними каналами проти певних дій та законів влади, які народом вважаються несправедливими. Реалізація права на спротив направлена на відновлення інституційного режиму та є гарантією конституційного ладу і являється не судовою формою політичної санкції проти тих, хто

несе відповідальність за акти крайнього державного насильства проти населення країни. І незалежно від того, чи закріплено, чи ні в Основному Законі держави право на спротив як фундаментальне право, яке належить людині від народження, воно є саме тією гарантією від гноблення і тиранії. Розв'язання проблематики порушеного питання лежить через призму верховенства права. Дотримання цього принципу з боку публічної влади в державі, шляхом створення відповідних ефективних механізмів захисту прав і свобод людини, стає саме тим запобіжником, який допомагає уникнути виникнення умов та підстав для реалізації людиною права на спротив.

З огляду на зазначене в сучасних умовах право народу на повстання, на спротив свавілля влади та його ідейне оформлення можна сприймати вже не як дієві інструменти прогресивного перетворення суспільних відносин, а скоріше, як ідеологічні гарантії членам суспільства проти свавілля державної влади. І сприятливим для зазначеного є конституційне або законодавче закріплення такого права для суверена. Так в Конституції України (ст. 55) [10] зазначено, що “кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань”. Тому керівники держави та представники органів влади різного рівня вимушені зважати на можливість опору населення законам і політичним рішенням, які порушують їхні права та інтереси [11, с. 120].

Дослідник Кراسінський В.В. зазначає, що “в сучасних умовах практична реалізація права народу на повстання може бути пов'язана лише з такими обставинами: проведення державними органами та посадовими особами політичних репресій чи політики геноциду населення, а також у разі захоплення держави чи частини її території іншою державою (військово-політичним блоком держав)” [11, с. 122]. Під “геноцидом населення” ним розуміється знищення етнічних, расових чи релігійних груп населення, заподіяння тяжкої шкоди їхньому здоров'ю (т.зв. “етнічні чистки”), насильницьке протизаконне переміщення людей (депортацію), а також створення таких соціально-економічних умов, що призводять до фізичного вимирання населення. Здійснення збройного повстання проти держави, що виступає у ролі злочинця по відношенню до цілих народів, буде нічим іншим, як необхідною обороною.

У зв'язку із зазначеним вище доцільно навести відповідні положення Резолюції ООН щодо того, що найбільш серйозною та небезпечною формою незаконного застосування сили, що містить у собі в умовах існування різних видів зброї масового знищення, можливу загрозу світового конфлікту з усіма її катастрофічними наслідками, є агресія. Під агресією розуміється застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності чи політичної незалежності іншої держави, або якимось іншим чином, несумісним із Статутом Організації Об'єднаних Націй, як це встановлено у цьому визначенні [12]. При цьому територія держави визнається недоторканною і що вона не повинна бути об'єктом, навіть тимчасово, військової окупації або інших заходів застосування сили, що вживаються іншою державою на порушення Статуту, і що вона не повинна бути об'єктом придбання іншою державою внаслідок таких заходів чи загрози їх застосування.

Згідно зі згаданою Резолюцією, будь-яка з наступних дій, незалежно від оголошення війни, з урахуванням та відповідно до положень статті 2, кваліфікуватиметься як акт агресії:

а) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона не мала, що є результатом такого вторгнення чи нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави чи її частини;

- b) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;
- c) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави;
- d) напад збройними силами держави на сухопутні, морські чи повітряні сили, або морські та повітряні флоти іншої держави;
- e) застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави за угодою з державою, що приймає, з порушенням умов, передбачених в угоді, або будь-яке продовження їх перебування на такій території щодо припинення дії угоди;
- f) дія держави, яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала у розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для вчинення акту агресії проти третьої держави;
- g) засилання державою або від імені держави збройних банд, груп, іррегулярних сил чи найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, що мають настільки серйозний характер, що це рівносильно переліченим вище актам, або його значну участь у них.

Наведений вище перелік актів не є вичерпним, і Рада Безпеки може визначити, що і інші акти є агресією відповідно до положень Статуту.

Таким чином, революція (повстання, спротив), як вказувалося вище, є легітимною формою реалізації права на таку необхідну оборону, коли інтереси держави, суспільні інтереси та права окремих громадян перебувають під реальною загрозою, яку неможливо відвернути іншими засобами, та потребують невідкладного захисту громадянського суспільства [13].

В Основний закон України закладені положення природного права, якими регулюється питання забезпечення як безпеки людини, так і держави. Відповідно до статті 3 Конституції України [13], людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. А відповідно до положень статті 17 – захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою Українського народу. Згідно зі статтею 65 – захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України.

Таким чином в Конституції України, тобто в акті писаного (позитивного) права знайшли своє відображення положення природного права щодо забезпечення безпеки людини і держави, а також щодо оборони країни як справи кожного. Тим самим виникає своєрідний дуалізм права, права писаного (позитивного) і права природного, їх поєднання, за якого у писаному (позитивному) праві фіксуються норми природного права, тобто, впроваджується право набуте, позитивне право людини щодо можливості здійснити нею своє право природне. Тобто, природне право людини на безпеку і оборону знаходить своє втілення у його реалізації за допомогою позитивного права, тобто надаються відповідні гарантії його реалізації.

Зміст права на право конкретизується у відповідних законодавчих актах держави, що регулюють суспільні відносини у сферах безпеки і оборони, в яких конкретизуються умови реалізації цього права. Водночас, квінтесенцією зазначеного є те, що згадане право не підлягає загальному обмеженню з боку влади, за виключенням обмежень в інтересах самої безпеки і оборони людини та держави. Однак, в основі, в беззаперечності реалізації згаданого права лежить саме право (воля) людини, яке

корелюється з обов'язком перед суспільством і державою реалізовувати згадане право, а також з персональною відповідальністю за його реалізацію (не реалізацію) – своєрідна тріада складових згаданого права.

Реалізація дуалізму права на право є нині напрочуд актуальною для Українського народу в умовах агресії Російської Федерації. Зазначимо, що регулювання механізму забезпечення реалізації природного права нормами позитивного права притаманне усім демократичним, економічно-розвинутим країнам, і насамперед – європейському праву. Оскільки в нинішній час в Україні відбувається імплементація норм європейського права в національне законодавство, тобто адаптація національного законодавства до європейського права, в останні роки в Україні прийнято значну кількість нормативно-правових актів, а також внесено значну кількість змін до чинних актів, положення яких направлені на забезпечення реалізації норм природного права у сферах безпеки і оборони. На жаль, окремі з них були прийняті із відповідними недоліками, без належного врахування подій, які відбуваються навколо України, а також змістовно недосконалыми. Можна виділити наступні законодавчі акти:

– Закон України “Про національну безпеку”, який визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз, регулює питання щодо діяльності громадян та громадських об'єднань, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України та є складовою сектору безпеки і оборони;

– Закон України “Про національний спротив”, положеннями якого визначаються правові та організаційні засади національного спротиву, основи його підготовки та ведення, завдання і повноваження сил безпеки та сил оборони та інших визначених цим Законом суб'єктів з питань підготовки і ведення національного спротиву. Крім того, в ньому визначаються правові статуси “добровольця Сил територіальної оборони Збройних Сил України”, а також “добровольчого формування територіальної громади” та його членів – громадян України, який призначений для участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони. Цим Законом регулюються питання формування та комплектування військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України, добровольчих формувань територіальних громад та руху опору. Особливістю зазначеного Закону є те, що ним не встановлені вікові обмеження для учасників добровольчих формувань територіальних громад;

– Закон України “Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України”, яким передбачено, що у період дії воєнного стану громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, можуть брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав, у тому числі отримати вогнепальну зброю і боєприпаси до неї відповідно до порядку та вимог, встановлених Міністерством внутрішніх справ України. Як і для попереднього Закону, в ньому відсутні вікові обмеження для осіб, які побажали брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації;

– прийняття 24.03.22 р. як проекту, закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення засад організації та ведення руху опору” від 19.03.22 р. № 7180, яким передбачено зміни до статті 22 Закону України “Про військовий обов'язок і військову службу” що передбачають проходження військової служби рядового, сержантського і старшинського складу, молодшого та старшого офіцерського складу – до 60 років, а за їх добровільним бажанням – до 65 років. Доповнено дану статтю положенням про те, що під час дії воєнного стану громадяни України, які досягли граничного віку перебування на військовій службі, за їх бажанням

можуть бути прийняті на військову службу до припинення чи скасування воєнного стану в установленому порядку, але не більше ніж до досягнення ними 65 років. Наразі цей закон ще 02.04.22 р. направлено на підпис Президенту України і до цього часу там перебуває, хоча відповідно до положень статті 94 Конституції України [10] – “У разі якщо Президент України протягом встановленого строку не повернув закон для повторного розгляду, закон вважається схваленим Президентом України і має бути підписаний та офіційно оприлюднений”.

Зазначене вказує на те, що незважаючи на необхідність у період дії воєнного стану діяти оперативно, державна влада продовжує це робити інертно, не поспішаючи, що не сприяє швидкому вирішенню актуальних безпекових питань.

Положення згаданих вище законодавчих актів містять новели, що пов’язані із дуалізмом природних та позитивних прав у секторі безпеки і оборони України в нинішніх умовах і які стосуються реалізації права і обов’язку громадянина на захист своєї країни та забезпечення її територіальної цілісності, а також на участь у відбитті агресії іншої країни. Водночас, аналіз зазначених актів свідчить, що гармонія згаданих новел в контексті функціонування дуалістичної системи права і обов’язку в секторі безпеки і оборони поки що не проглядається. Про що йде мова. Як вже зазначалося вище, в дуалізмі норм природного і позитивного права має бути гармонія, тобто позитивне (писане) право має повністю відображати норми природного права, за виключенням тих норм, які законом обмежуються у певний період часу в інтересах безпеки людини, суспільства і держави (коли вводиться воєнний чи надзвичайний стан в державі), наприклад: вільне пересування; вільне використання приватного права на речі; дотримання стану добробуту особи тощо.

Чинне законодавство об’єктивно не має містити обмеження щодо права та обов’язку громадянина захищати свою Батьківщину. Тобто, коли настає час щодо необхідності захищати Батьківщину, право і обов’язок громадянина здійснювати зазначене поєднуються в одне ціле, за ухиляння від здійснення якого передбачається юридична відповідальність. Законодавством можуть передбачатися лише окремі виключення із зазначеного, наприклад: стан здоров’я, що не дозволяє зазначене здійснювати безпосередньо, але може передбачати здійснювати зазначене в інший спосіб і в інших формах (різного виду роботи); тимчасове обмеження у здійсненні зазначеного внаслідок бронювання від мобілізації певних фахівців в інтересах безпеки і оборони; утримання дітей в багатодітній сім’ї чи утримання дітей в неповній сім’ї тощо.

Нинішнє законодавство України містить й інші обмеження в зазначеному, які, на нашу думку, є своєрідною аберацією [14] природного права при його інтеграції в позитивне право у даній сфері, за якої природне право адаптується в позитивне право з певним викривленням, з певною невідповідністю йому. Мова йде, наприклад, про вікові обмеження для громадян бути на військовій службі, яке на воєнний період часу встановлено в 60 років [15], хоча законопроектom № 7180 запропоновано в 65 років, а також відповідні обмеження для жінок, що передбачає що лише ті жінки, які мають спеціальність та/або професію, споріднену з відповідною військово-обліковою спеціальністю, визначеною в переліку, затвердженому Міністерством оборони України, та придатні до проходження військової служби за станом здоров’я та віком, беруться на військовий облік військовозобов’язаних. Саме така категорія жінок може бути призвана на військову службу чи залучена для виконання робіт із забезпечення оборони держави у воєнний час. У даному випадку зазначене є певним проявом колізії норм природного і позитивного права та обов’язку, фактично є проявом гендерної нерівності.

Зазначені обмеження є прийнятними для мирного часу розвитку країни, однак не є логічними і об'єктивними у період відстоювання права на життя, на природне існування, як це здійснюється нині українцями зокрема та Україною в цілому, у період агресії Російської Федерації проти нашої країни. І тут позитивним прикладом для зазначеного може слугувати досвід Ізраїлю, в якому на строкову службу до ЦАХАЛ (Армія Ізраїлю) призиваються як чоловіки, так і жінки. Також проводиться набір громадян за контрактом, але укласти угоду з державою можна лише після строкової служби, яка є обов'язковою для корінних жителів країни, які досягли 18 років. Для ізраїльської молоді строкова служба в армії є важливою “школою життя” після закінчення якої молоді люди цілком свідомо приймають рішення про укладення контракту про проходження військової служби з метою подальшого захисту своєї Вітчизни.

Таким чином у цій країні положення природного права і обов'язку захищати свою Вітчизну знайшли свій повний вираз у нормах позитивного права держави. Крім того, є знаковим для цих та інших країн те, що в них громадяни мають можливість отримати та застосовувати з метою самозахисту різну зброю, а для цього в країні має бути прийнято і діяти відповідний закон про обіг зброї. Україна лишається єдиною країною в Європі, в якій подібний закон відсутній. Це, на думку багатьох дослідників, обмежує реалізацію природних прав людини на захист свого життя і здоров'я, а також на можливий спротив діям тиранів та агресії ворога. Саме в такій ситуації нині знаходяться громадяни України, внаслідок чого, на думку дослідників, створюються передумови для настання таких негативних наслідків, як: зростання злочинності в країні; поширення корупції; поглиблення соціального розшарування населення; невпевненість громадян у завтрашнім дні; профанація принципу “верховенства права” тощо.

До речі, автором цього дослідження, разом із іншими громадянами, була здійснена неодноразова спроба у період агресії Російської Федерації проти України реалізувати принципи природного права на захист свого життя та захисту Вітчизни шляхом добровільної участі у збройному спротиві агресору. Однак, незадовільна організація державною владою зазначеного як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях, незадовільне забезпечення сектору безпеки і оборони України належною зброєю, ігнорування забезпечення відповідного стану психологічної готовності громадян до війни, яких, незважаючи на неодноразові попередження про загрозу агресії з боку “західних розвідок”, влада готувала до “травневих шашликів”, неналежне кадрове забезпечення на відповідних напрямках функціонування державного організму, незадовільне законодавче регулювання згаданих питань, призвело до настання відомих негативних наслідків для українського суспільства та держави у період ведення війни.

Водночас, якщо виникне політична воля щодо доцільності екстраполювання згаданого позитивного досвіду Ізраїлю, або Швейцарії чи Фінляндії на українське підґрунтя, то цілком доцільним буде в позитивному праві України зняття існуючих гендерних обмежень, а також у воєнний час – вікових обмежень для громадян-добровольців, які фізично спроможні реалізовувати своє право та обов'язок щодо захисту своєї Вітчизни. Саме зазначені положення, які є вкрай актуальними для України, відсутні в згаданих законодавчих актах, що приймалися державною владою в так званому “турборежимі”, незважаючи на надіслані до парламенту як політичними силами, так і пересічними громадянами різні законодавчі пропозиції, які вбачали, що влада у зазначених питаннях не доопрацьовує.

Необхідно зазначити, що в Україні політики виступили з черговою ініціативою щодо скасування інституту строкової служби та заміни її військовою службою за

контрактом. Однак зазначене, у свою чергу, потребує проведення належної загальної військової підготовки допризовної молоді, яка може здійснюватися за різними напрямками і в різних формах, включаючи проходження короткострокової військової служби, що дозволить громадянам усвідомити свою готовність проходити військову службу за контрактом. Зазначене сприяє мінімізації настання розчарування в окремих з них у бажанні проходити згадану службу, як це відбувається не поодиноким в нинішній час. Тим самим в країні складуться сприятливі умови для підготовки належної кількості військовонавченого резерву, мінімізації матеріальних витрат з Державного бюджету і наявності сприятливої психологічної готовності громадян до захисту Вітчизни. Це набуває особливого значення в нинішніх умовах, оскільки в державі склався прошарок громадян, які відкрито висловлюють своє небажання виконувати згаданий обов'язок щодо захисту Вітчизни, пропонуючи перекласти зазначене на тих осіб, хто є навченим у військовому відношенні чи спроможним індивідуально здійснювати зазначене.

Висновки.

Враховуючи зазначене вище можна зробити наступні висновки.

1. Природне право є джерелом, першоосновою такого соціального явища, яким є демократія, тобто існування відповідної форми держави. У свою чергу демократія є така форма держави, яка заснована на визнанні народу джерелом влади, його права приймати участь у вирішенні державних справ, у поєднанні широкого кола громадянських прав і свобод.

2. Природне право є основою соціального життя суспільства, визначає його стан та напрями подальшого розвитку, слугує орієнтиром для напрацювання законодавства держави. Природне право має пріоритет над позитивним правом, незалежно від того, чи закріплене воно в позитивному праві, чи ні. Воно наділяє громадян правом на спротив будь-якому насильству та будь-якому агресору. Зазначене знайшло своє відображення у міжнародному праві.

3. В нинішніх умовах право на спротив свавілля і агресору сприймаються як ідеологічні гарантії суспільству, яке, як правило, знаходить своє відображення в конституційному чи законодавчому закріпленні такого права. Проблема реалізації даного права полягає в тому, що право на спротив в рамках міжнародного права має бути розтлумачено для однакового розуміння та застосування всіма суб'єктами міжнародного права, а також таке визначення має бути нормативно закріплено у національному конституційному акті, щоб ці дії носили законний, спрямований на відновлення справедливості характер, а не характеризувалися як незаконне повалення чинної влади, щоб воно було гарантовано кожному громадянину держави без будь-яких обмежень.

4. Українське законодавство потребує належної кореляції щодо адаптації природного права до писаного права, насамперед в частині гарантування реалізації природного права на спротив, застосування для цього усіх не заборонених механізмів та засобів спротиву. З цією метою є необхідність внесення відповідних змін до Конституції та законодавства України, а також прийняття ряду нормативно-правових актів, насамперед: законів, положення яких мають регулювати питання обігу та застосування зброї в Україні; гарантованої участі громадян у реалізації зазначеного права; врахування позитивного міжнародного досвіду та сучасних вимог тощо.

Водночас, як показує сьогоденна практика, залишається загальнодержавною проблемою питання подолання інертності з боку державних службовців різних рівнів та політиків у сприйнятті наукових висновків та напрацьованих пропозицій, оскільки зазначене, в основному, залежить від їхнього прагнення розуміти їх, а також від бажання і готовності їх впроваджувати.

Використана література

1. Общая теория государства и права. Академический курс: в 3 т. / отв. ред. М.Н. Марченко. 3 изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2007. Т. 1. 508 с.
2. Жан Жак Руссо. Об общественном договоре. Москва: Канон-Пресс-Ц, 2000. 544 с.
3. Романчук О. Природне право. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2007/08/17/3271782> (дата звернення: 25.06.2022).
4. Поляновський В.. Право на революцію – невід’ємне природне право людини. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/pravo-na-revoluciyu--nevidemne-prirodne-pravo-lyu-dini.html> (дата звернення: 26.06.2022).
5. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/95_015#Text (дата звернення: 26.06.2022).
6. Орос М.М. Право народу на спротив: конституційно-правове дослідження: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.02. Ужгород, 2019. 237 с.
7. Помаранчева революція. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%87%D0%B5%D0%B2%D0%B0_%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%86%D1%96%D1%8F (дата звернення: 17.07.2022).
8. Революція гідності. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%B3%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96 (дата звернення: 17.07.2022).
9. Протистояння в Україні 18-21 лютого 2014 року. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%8F%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_18%E2%80%9421_%D0%BB%D1%8E%D1%82%D0%BE%D0%B3%D0%BE_2014_%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83 (дата звернення: 17.07.2022).
10. Конституція України: Закон України від 28.06.96 р. №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
11. Красинский В.В. Идеология восстания в истории политико-правовых учений. *Политика и общество*. 2005. № 6. С. 114-129.
12. Определение агрессии. Утверждено Резолюцией 3314 (XXIX) Генеральной Ассамблеи от 14 декабря 1974 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74#Text (дата звернення: 27.06.2022).
13. Поляновський В. Право на революцію – невід’ємне природне право людини. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/pravo-na-revoluciyu--nevidemne-prirodne-pravo-lyu-dini.html> (дата звернення: 27.06.2022).
14. Корж І. Ф. Явище аберації в українському законодавстві. *Право України*. 2006. № 11. С. 89-94.
15. Про військовий обов’язок і військову службу : Закон України від 25.03.92 р. № 2232-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.

~~~~~ * * * ~~~~~